

**LA INDÚSTRIA SURERA A LA PENÍNSULA IBÈRICA.
UNA APROXIMACIÓ HISTÒRICA**

Grau en Història

Judit Duran Dalmau

Tutora: Dra. Rosa Congost Colomer

Data d'entrega: juliol de 2021

Resum

Aquest treball pretén fer una aproximació històrica als estudis sobre la indústria surera dels últims anys, fent també referència a algunes obres clàssiques. D'aquesta manera s'espera poder exposar les característiques que defineixen aquesta indústria durant més de dos-cents anys a la península Ibèrica, fent èmfasi en les comarques gironines. Aquesta aproximació es duu a terme per una banda, resseguint l'obra de l'historiador Jordi Nadal, molt lligat personalment a la mencionada indústria; i per altra banda, tractant diferents temes sectorials com ara: la localització, el comerç, la mecanització, els treballadors i treballadores de la indústria, entre d'altres. El marc cronològic escollit engloba des de la implantació de la indústria a les comarques gironines el S.XVIII fins a l'ocàs d'aquesta a principis del S.XX.

Paraules clau

Indústria suro-tapera, suro, taps, mecanització, península Ibèrica, treball femení, industrialització i comarques gironines.

Imatge de la portada

AMLLA Col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: Antoni Garcia Asensio. Anys aproximats 1904-1910. Retrat de les treballadores de la fàbrica de Can Coris fent taps amb màquines de garlopa.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	4
1. IMPORTÀNCIA DE LA INDÚSTRIA SURERA DURANT LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL ESPANYOLA	7
2. LA INDÚSTRIA SURO-TAPERA	12
2.1 LOCALITZACIÓ DE LA INDÚSTRIA SURERA A LA PENÍNSULA IBÈRICA	14
2.1.1 <i>Canvis. L'ascens de Portugal</i>	18
2.2 LA INDÚSTRIA I EL COMERÇ	19
2.3 LA TECNOLOGIA I LA FABRICACIÓ	22
2.3.1 <i>L'elaboració tradicional d'un tap de suro</i>	25
2.3.2 <i>L'aglomerat</i>	26
3. LA GENT I EL SURO	28
3.1 LA DONA I EL SURO	32
3.2 CONFLICTES SOCIALS.....	34
4. L'OCÀS D'UNA INDÚSTRIA	36
CONCLUSIONS	39
ANNEX DE FOTOGRAFIES	42
BIBLIOGRAFIA	46

INTRODUCCIÓ

Des de fa més de dos-cents anys, la indústria surera ha format una part significativa de la indústria catalana; en concret de la indústria de les comarques gironines, on el suro era la base econòmica en molts municipis, dels quals destaquen: Palafrugell, Tossa de Mar, Sant Feliu de Guíxols, Cassà de la Selva, Llagostera, Agullana, La Jonquera o Begur. La importància de la indústria suro-tapera, en certa manera, és donada a la rellevància d'una aplicació concreta del suro, és a dir, el suro com a l'únic material vàlid i immillorable a l'hora de tancar ampolles de vidre; com ara ampolles de vi o xampany.

Al llarg de la primera meitat del segle XVIII es va començar a localitzar en els registres parroquials un “nou” ofici anomenat “taper” o “taponer”, sobretot a les comarques gironines. Per exemple, a Llagostera, el primer taper que trobem nomenat en un registre parroquial va ser Joan Tarré l'any 1753. Pel que fa a un dels tapers més antics del qual tenim constància a les terres gironines va ser Guerau Esteve Llach, el qual l'any 1739 posseïa una fàbrica de taps a Tossa de Mar, on treballaven tres treballadors francesos (Alvarado, 2004: 14).

La representativitat del suro en la realitat econòmica i social Espanyola actual és minúscula, concretament, s'estima que és un 0,1% de l'economia actual del país (Parejo, 2010). Aquest fet impedeix que avui en dia el negoci del suro segueixi tenint un pes rellevant en algunes regions on anteriorment el va tenir; com ara a Extremadura, Andalusia, Catalunya, o localitats puntals com podria ser Sant Vicente de Alcántara pel sud o Palafrugell per la regió catalana. Com ja sabem, la indústria i el negoci del suro varen tenir una transcendència indiscutible sobretot en els últims dos segles. A més, la mencionada indústria va ser una de les poques del territori català que va ser capaç de col·locar la seva producció en els mercats internacionals durant el principi del segle XIX.

És complex en un treball d'aquestes dimensions mostrar totes les característiques de la indústria surera, ja que és un sector molt divers, però sí que es poden destacar les característiques més rellevants o que donen significat i distinció a aquesta indústria respecte de les altres que trobem històricament a Catalunya. Així doncs, aquest treball vol fer un breu recorregut per la història i la importància de la indústria del suro a la península Ibèrica, donant

més rellevància a les comarques gironines, per tal d'entendre l'evolució i els principals canvis d'aquesta indústria.

Alguns autors han fet distincions en diverses etapes a l'hora d'estudiar la indústria surera. Un dels quals va ser Santiago Zapata (Zapata, 1996), el qual divideix l'evolució i el negoci del suro en 3 etapes o fases diferents:

La primera etapa es concep des de l'inici de la indústria surera a les comarques gironines¹ fins a finals del segle XIX. Pot definir-se com a l'etapa on hi havia un predomini del tap, ja que era l'objecte principal d'aquesta indústria. Aquest producte s'obtenia a través de processos productius tradicionals. L'esdeveniment principal de la indústria en aquesta primera fase va ser el seu respectiu naixement i desenvolupament a la província de Girona. Més endavant, a causa de la influència d'aquesta província, s'incorporen al sector surer el sud i sud-oest espanyol, principalment, com a productors de la matèria primera.

La segona etapa, segons l'autor, abastaria la primera meitat del segle XX. Aquesta va representar un canvi enfront de la primera, en els productes de la indústria i en les tècniques i organització d'aquesta. S'obtenen nous productes, com ara l'aglomerat. Aquest fet va ser conflictiu, perquè a la indústria li va costar adaptar-se a aquestes noves demandes sense perdre la seva tradició artesanal. Així doncs, aquesta etapa va ser complicada i va acabar amb moltes fàbriques i obradors dedicats al suro. Zapata destaca que potser aquesta falta d'adaptació es va notar més al nord-oest de la península que no pas en terres gironines.

Per últim, la tercera etapa aniria des de la segona meitat del segle XX fins a l'actualitat. D'aquesta etapa, tal com comenta l'autor, en tenim menys informació.

L'interès cap al tema de recerca prové de la història local. Sóc filla de Llagostera, un poble on la indústria surera va tenir un pes important per a l'economia. Molta de la gent que conec s'ha dedicat en algun moment de la seva vida a la dita indústria. El cas que em toca més proper és el del meu avi, ell va treballar gran part de la seva vida amb la pela del suro. A més aquest 2020 i 2021 he estat fent pràctiques, tant curriculars com extracurriculars, a l'Arxiu

¹ Zapata es refereix a aquest inici de la indústria surera cap a l'any 1738.

municipal de Llagostera, fet que m'ha permès veure de primera mà documentació primària de la indústria surera i ha incrementat el meu interès cap al tema.

El marc temporal en el qual s'abordarà el treball està delimitat. Es començarà el treball al S.XVIII i finalitzarà poc després de la Guerra Civil Espanyola, quan es comença a notar el declivi d'aquesta indústria².

Pel que fa a l'estructura del treball constarà de quatre blocs diferenciats. Al primer, i més breu, es farà un recorregut, a partir de l'obra de Jordi Nadal, a la Revolució Industrial espanyola, per veure quin ha sigut el tractament que ha tingut la indústria surera en aquestes obres de caràcter més general. Al segon bloc, i més extens, es durà a terme un repàs dels processos més importants d'aquesta indústria tractant temes com: la localització de la indústria, el comerç i el canvi tecnològic. El tercer apartat es dedicarà al suro i els seus treballadors, centrant-se sobretot en el treball femení i els conflictes socials de la indústria surera. L'últim apartat serà una breu introducció al que va ser el declivi d'aquesta indústria, quan aquesta va començar a perdre protagonisme. A més, el treball conclourà amb un annex que constarà d'un seguit de fotografies que ajudaran a veure d'una manera més gràfica algunes de les tesis exposades i comentades durant el treball.

Finalment, destaco que els autors amb els quals més m'he centrat són: Joaquim Alvarado, Rosa Ros, Pere Sala, Francisco Manuel Parejo Moruno, Santiago Zapata i el clàssic Ramiro Medir.

² Considero que és el marc cronològic més adient a l'hora de parlar sobre la indústria suro-tapera, a més, és la delimitació proposada per diversos autors consultats, com ara Alvarado.

1. IMPORTÀNCIA DE LA INDÚSTRIA SURERA DURANT LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL ESPANYOLA

La Revolució Industrial va canviar el món amb la introducció de nova tecnologia i nous processos manufacturadors. Aquesta revolució va començar a Gran Bretanya a finals del segle S.XVIII i després a l'Europa continental. A Espanya la situem a principis del segle XIX. Tot i això, la regió que més va destacar a l'esfera espanyola (a part del País Basc) va ser Catalunya. Així doncs, ben aviat, aquest territori es va convertir en una regió tèxtil on sobretot destacava la indústria cotonera. (Maluquer, 2019).

Més de dos terços de la producció de la indústria surera d'Espanya dels segles XVIII al XX provenien de la zona de Girona. Aquesta és una dada que explica la concentració espacial d'aquesta activitat. Tot i això, el grau de concentració és molt major, ja que no es tracta d'una indústria dispersa per tota la comarca gironina, sinó que es concentra en poques poblacions de l'Empordà i la Selva. Semblant al que passa a les comarques gironines és el que passa a la província de Badajoz o la zona d'Andalusia³. D'aquesta manera, es pot afirmar que la major part de la indústria surera espanyola (75% de la producció total) es trobava localitzada en no més de deu municipis situats al nord-est de la península i al sud-oest d'aquesta (Zapata, 1996).

Però quin va ser el paper o la importància de la indústria suro-tapera en aquesta industrialització espanyola?

En aquest primer capítol, abans d'endinsar-nos plenament en el món de la indústria surera, cal analitzar com la historiografia sobre la industrialització espanyola ha tractat a la dita indústria. L'anàlisi es durà a terme, principalment, a partir de diverses obres sobre la industrialització de l'historiador gironí Jordi Nadal. Aquest autor és una de les referències principals a l'hora d'explicar la industrialització espanyola, però a més té una història

³ Regions que destaquen en la producció surera dins d'Espanya, després de Catalunya. S'explicarà amb més claredat en el punt 2.1 "Localització de la indústria".

familiar molt relacionada amb la indústria suro-tapera. Ell mateix ho explica en una entrevista a càrrec de Montse Armengol⁴:

“Sóc fill d’una família de fabricants de taps de suro, i aquest toc industrial de la família em va marcar molt, ho porto a la sang. L’avi Oller, de Cassà de la Selva, era treballador en un taller de taps i va tenir l’audàcia de veure les possibilitats del tap de xampany. Aquest tap es podia vendre més car i es va decidir a fabricar-lo a la Champagne, que és on es produeix el xampany, per acabar a Reims, el gran centre xampanyer. Aquí va tenir un progrés incessant. Més tard va tornar a Cassà de la Selva per muntar una fàbrica ben a prop de les alzines sureres de les Gavarres”.

Cal començar el recorregut per la seva trajectòria amb una de les obres de referència sobre la industrialització espanyola. *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913* (Nadal, 1975), és una anàlisi de les causes que varen mediatitzar l’intent d’aplicar a Espanya el model clàssic (a l’anglesa) de desenvolupament econòmic. Aquesta obra és una de les més rellevants de l’autor gironí. Però, en aquesta publicació no es menciona la indústria del suro, ja que a la introducció Nadal exposa el següent:

“El texto excluye, por ejemplo, todo tratamiento, incluso toda referencia, a las industrias de lana, de los cueros, del papel, de las salazones, o del corcho, porque en él se sugiere que, con independencia de los pobres resultados obtenidos, los esfuerzos más significativos se centraron también en nuestro país, en torno a la adopción de combustible fósil y a la admiración de aquellos dos sectores fundamentales” (p.10).

El segon títol a comentar és: *Catalunya, la fàbrica d’Espanya: un segle d’industrialització catalana, 1833-1936* (Nadal, 1985). Aquesta és una obra que sí que nomena la indústria suro-tapera; tot i que en 3 úniques ocasions. Es destaca l’exportació de taps de suro, la localització que aquesta indústria tenia i la gran relació amb el vi i el cava.

Per continuar analitzant la trajectòria de Jordi Nadal, la industrialització espanyola i la seva relació amb la indústria suro-tapera he consultat: *La cara oculta de la industrialización*

⁴ Armengol, M. (2017). Jordi Nadal “Porto la indústria a la Sang”. *Revista EIX*. Extret de: <https://mnactec.cat/revista-eix/jordi-nadal-porto-la-industria-a-la-sang/>

española: la modernización de los sectores no líderes, siglos XIX y XX (Nadal, 1994). Aquesta publicació és un recorregut per les indústries no líders durant la Revolució Industrial, donant veu a sectors com ara el de la indústria de l'oli, del sucre, del sector tabaquer, etc. Però, cal remarcar que en cap moment s'anomena la indústria suro-tapera. Qüestió que em sembla rellevant, ja que l'autor podria haver aprofitat la manca d'estudis referents a la indústria surera i la Revolució Industrial Espanyola per incloure-la en la dita publicació.

La següent publicació que cal nombrar és l'*Atlas de la industrialización de España (1750-2000)*, (Nadal, 2003). En aquesta obra de més de 650 pàgines només es nomena a la indústria surera en quatre ocasions⁵. Tenint en compte aquesta publicació no es veu que la indústria del suro tingué una gran influència o recorregut en la Revolució Industrial espanyola⁶, tot i ser una indústria clàssica i madura, de referència sobretot a Catalunya, concretament a les comarques gironines.

És convenient comparar la darrera obra amb l'*Atlas de la industrialització de Catalunya (1750-2010)* (Nadal, 2012). A diferència de l'*Atlas de la industrialización de España*, l'obra catalana sí que dóna certa importància a la indústria surera, nomenant-la en 3 capítols dels 5 que formen el llibre. Es destaca l'exportació dels taps de suro a països com Itàlia i Portugal, ja que a finals del S.XVIII les exportacions catalanes a Europa es componien de begudes (vi i aiguardent) i transformats de la silvicultura, com ara taps de suro. Al segon capítol (1856-1929) s'anomenen diverses característiques de la indústria surera, el seu procés de mecanització i producció i les zones on s'explotava; destacant doncs aquest període pel que fa a la dita indústria. Per últim, veiem com al tercer capítol (1936-1975) es posa èmfasi a què va ser una de les indústries més afectades pel franquisme, ja que era una indústria plenament exportadora, i l'etapa franquista la va condicionar.

Tot i ser una informació escassa veiem moltes diferències entre les obres que es centren en la Revolució Industrial a Catalunya i les obres que es centren en aquesta a Espanya. I és que,

⁵ Les úniques pàgines on s'anomena la indústria del suro són: Pàgina 70, 133, 154 i 167.

⁶ L'obra anomena com a indústries principals de la Primera Industrialització espanyola a la indústria tèxtil i a la indústria metal·lúrgica. De la Segona Revolució Industrial les indústries metal·lomecàniques, les indústries químiques i del ciment.

en la indústria suro-tapera, destaca Girona dins de Catalunya, però Catalunya destaca dins d'Espanya (vegeu quadre 1).

Sectors	Estructura sector industrial	Percentatge sobre el total espanyol
Alimentàries	21,9%	10,1%
Tèxtils	61,3%	66,3%
Ceràmica	3,3%	15,7%
Paper	2,9%	31,8%
Metal·lúrgiques	2,7%	21%
Químiques	2,4%	17,5%
Fusta i suro	2,2%	46%
Cuir	2%	13,3%
Diverses	1,4%	32,5%
TOTAL	100%	25,6%

Quadre 1. Estructura del sector industrial a Catalunya. Font: (Nadal, Carreras i Sudrià, 1987: 52)

Aquest gràfic extret de *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica* (1987) ens mostra a partir de les estadístiques administratives de la contribució industrial i del comerç, en aquest cas de l'any 1856; el gran poder de la indústria surera a Catalunya, ja que tot i poder observar que el percentatge respecte al sector industrial català és escàs, en veure el percentatge total espanyol veiem com n'és molt significat. És a dir, veiem com quasi la meitat de tota la indústria del suro i de la fusta a Espanya, és a Catalunya. Cal remarcar que el quadre inclou tant la indústria del suro com la de la fusta, si tinguéssim aquest quadre només de la indústria surera, el percentatge sobre el total espanyol seria més elevat.

Després de fer aquesta petita trajectòria per l'obra d'un dels historiadors més rellevants pel que fa al procés d'industrialització espanyol, veiem com la manca d'estudis referents a la indústria suro-tapera i la Revolució Industrial és present. A més, sabem que pel mateix autor era molt important aquesta indústria des d'una visió familiar i no troba la manera d'integrar-la en els seus estudis. Així doncs, sembla convenient assenyalar la manca d'estudis d'aquest sector en les obres generals sobre la Revolució Industrial a Espanya, davant la importància del sector a la península Ibèrica. L'historiador Joaquim Alvarado creu que la característica exportadora que defineix la mencionada indústria ha estat una de les raons principals de la manca d'estudis al voltant de la indústria suro-tapera i de la seva integració dins les anàlisis sobre el procés d'industrialització català en general (Alvarado, 2004: 39).

De totes maneres, aquesta absència de la indústria surera en l'obra de Jordi Nadal, se supera amb la publicació *La contribució catalana al desenvolupament de la indústria surera portuguesa* (Nadal i Sala, 2010), on conjuntament amb l'historiador Pere Sala fan una gran aportació a temes com la contribució dels tapers en el desenvolupament de la indústria surera Portuguesa. També estudien els primers tapers catalans que varen arribar a Portugal.

D'aquesta manera Jordi Nadal aporta a la seva obra sobre la indústria i la Revolució Industrial un nou estudi sobre la indústria surera, fet que ens permet integrar a l'historiador a les diferents recerques relacionades amb el món suro-taper dels darrers anys.

2. LA INDÚSTRIA SURO-TAPERA

La indústria del suro va ser rellevant a Catalunya a partir del segle XVIII, sobretot a diverses ciutats de les comarques gironines. Aquesta indústria surera ho va ser principalment de taps, degut a la seva importància a l'hora de tancar les ampolles de les begudes alcohòliques. Més endavant, com es veurà, agafarà protagonisme el suro aglomerat.

Seguint un article de Rosa Ros (2018: 96-97) s'observa com l'autora a l'hora de destacar les característiques generals de la indústria surera ho fa a partir de tres característiques: el seu caràcter exportador, una indústria que es mecanitza tard i una indústria concentrada territorialment. Partint d'aquesta base, s'ha subdividit el segon capítol d'aquest treball en tres apartats: la localització de la indústria surera a la península Ibèrica, la indústria i el comerç i la mecanització d'aquesta indústria. Així doncs, en aquest apartat i principal del treball, es mostrarà al lector les característiques principals d'aquesta indústria a partir dels autors que més han treballat cada una de les característiques esmentades.

Però, primer de tot, és necessari fer unes puntualitzacions abans de començar amb el gruix del treball. Per començar, cal exposar d'on prové el “descobriment” del tap de suro, i com aquest va agafar importància.

A la clàssica obra de Ramiro Medir (1953), l'autor ens ho exposa d'una manera molt clara. El “descobridor” de la funció que tenia el suro va ser el monjo benedictí Don Pierre Perignon, un francès que en els seus continus viatges per Espanya va anar percebent que la millor forma de conservar el xampany era en una ampolla de vidre tancada amb un tap d'aquest material, el suro. Ja que aquest material tenia unes propietats físiques i orgàniques que permetien l'oxigenació del vi i la seva òptima conservació, perquè tapava el contingut de l'ampolla d'una manera hermètica i evitava l'evaporació del seu contingut (Medir, 1953: 5).

Però, com es va implantar la indústria surera d'origen francès a les comarques gironines? Segons Medir, hi ha diverses tradicions respecte a l'època i la població que va conèixer en primer lloc la indústria tapera a la província de Girona. I és que, trobem tres versions diferents:

En primer lloc, la història que diu que la indústria tapera va ser implantada per un alemany anomenat José Rumey amb l'ajuda de diversos obrers francesos els quals formaven part del negoci de la fosa de bombes a la població de Sant Llorenç de la Muga. Segons diu aquesta tradició, Rumey i els seus homes sabien de les propietats del suro, ja que ho havien vist a Ginebra i Gènova, on varen emprendre la idea d'explotar-ho als boscos de Girona. Els propietaris d'aquests boscos els varen donar permís, a canvi de netejar les muntanyes. Aquesta versió va ser exposada i seguida pels autors Primitivo Artigas i José Antonio Borrallo. (Medir, 1953: 9-10)

En segon lloc, trobem la versió defensada per José Gich Fontanet i Manuel Fernando Gil. Una tradició oral que havia passat de generació en generació. Un francès, que sabia l'ofici de taper, va arribar al poble de Llagostera i es va allotjar amb la família Vingut. Un cop allà va demanar tenir a la seva disposició una quantitat de suro, quan la família Vingut li va donar, va començar a fer taps d'amagat a la seva habitació. Tal va ser la curiositat dels veïns perquè en feia del tros de suro que el varen observar d'amagat, i va ser així com els habitants de Llagostera varen descobrir com es feien els taps de suro. Així doncs, aquesta llegenda oral exposa que va ser Llagostera la primera població catalana en implantar la indústria suro-tapera (Medir, 1953:10-13).

En tercer i últim lloc, coneixem la llegenda que diu que dos grans propietaris d'Agullana, els senyors Puig i Guinart, llegien el diari francès, i varen veure com el suro i la indústria tapera donava molt rendiment. D'aquesta manera el senyor Guinart va marxar a França per aprendre el negoci, després d'un temps va tornar acompanyat d'un parell d'operaris francesos per començar el negoci del suro a l'Empordà. Així doncs, aquesta tradició diu que va ser la iniciativa de dos propietaris d'Agullana amb la cooperació d'alguns operaris francesos els quals varen implantar la indústria a terres gironines. (Medir, 1953: 13-14)

Aquesta variació en opinions, segons Medir, és degut al fet que aquests autors no partien d'un antecedent cert per poder assentar una afirmació. I és que a part de variació en l'origen de la indústria també trobem un desacord en la data d'implantació de la indústria a la

província de Girona. Gich-Gil assenyala l'any 1750, Miquel Torroella entre 1750-1755, Artigas entre 1770-1780 i Roger⁷ segueix la proposta d'Artigas.

I és així com Medir, després de les seves investigacions, opina que la versió més versemblant és la que atribueix la població d'Agullana com la primera que va conèixer la indústria del tap (Medir, 1953:13). Aquesta afirmació és assumida per molts autors en l'actualitat, que sense acreditar proves concretes comencen les seves investigacions a partir de la població d'Agullana.

2.1 Localització de la indústria surera a la península Ibèrica

La localització de la indústria surera és un aspecte molt tractat dins l'estudi d'història econòmica de la dita indústria. Diversos autors han centrat la seva obra a analitzar aquesta indústria partint de la geografia d'aquesta. De tota manera, en aquest apartat em centraré en les tesis proposades per Santiago Zapata i Francisco Manuel Parejo Moruno.

Com bé diu Zapata, la localització de la indústria és un fet rellevant, potser un dels més importants. Pot semblar una idea molt simple o primitiva, però relacionem indústria amb desenvolupament i la carència o manca d'aquesta amb endarreriment econòmic.

En aquest cas l'autor exposa la seva tesi a partir de la localització actual (1990) de la indústria surera, i a través de diversos quadres amb dades molt diverses s'endinsa en els inicis d'aquesta, és a dir, l'autor fa un recorregut històric des de la seva actualitat fins als principis d'aquesta indústria per poder seguir l'evolució i els canvis que va experimentar. En l'article, "Corcho extremeño y andaluz, tapones gerundenses" de 1996 i "Del suro a la cortiça. El ascenso de Portugal a primera potencia corchera del mundo" de 2002; l'autor analitza l'evolució del negoci del suro durant el segle XX.

La seva proposta consta d'una divisió en tres etapes com ja hem vist anteriorment: A la primera fase, engloba el segle XVIII i XIX⁸ on la indústria era purament artesana. A la segona

⁷ L'obra de Roger ha estat resseguida i comentada per l'article "Treball i pluriactivitat al sector surer català C.1750-1920" de Rosa Ros i Joaquim Alvarado.

⁸ L'últim terç del segle XIX serà el que Medir anomenarà com a l'edat d'or del taponer.

fase, la primera meitat del segle XX, on la indústria va començar una mecanització i es varen integrar nous productes. A la tercera i última fase inclou la segona meitat del segle XX, en aquesta fase és quan l'autor considera que hi ha un canvi de localització en la indústria surera, el que anomena com a "iberització".

Primer de tot, serà d'ajuda per entendre aquest factor tan complex el quadre que l'autor presenta en l'article anteriorment citat (vegeu quadre 2).

LA INDUSTRIA Y EL COMERCIO DE PRODUCTOS CORCHEROS DURANTE LOS SIGLOS XVIII, XIX Y XX
(Un esquema descriptivo) (a)

	1ª FASE (ss. XVIII y XIX) Industria artesana		2ª FASE (1ª mitad s. XX) Mecanización y nuevos productos		3ª FASE (2ª mitad s. XX) Cambios de localización (iberización)	
	17??-1850	1850-finales XIX	Finales XIX-1936	1936-1950	1950-1985	Desde 1985
	Tapón de corcho natural		Corcho aglomerado		Materiales sintéticos (Plásticos)	
Innovación «radical»	Tapón de corcho natural		Corcho aglomerado		Materiales sintéticos (Plásticos)	
Localización ind. prepar.	CAT, POR (Sur)	CAT, AND, EXT, POR (Sur)	AND, EXT, POR (Sur)	AND, EXT, POR (Sur)	AND, EXT, POR (Sur)	AND, EXT, POR (Sur)
Localización ind. manif.	FR, CAT, ¿GB?	CAT, AND, EXT, AL, FR, GB, USA, POR (Sur)	CAT, AND, EXT, AL, FR, GB, USA, POR (Sur)	CAT, AL, FR, GB, USA, POR (Sur)	CAT, POR (Norte)	CAT, POR (Norte)
Técnica ind. prepar.	Intensiva en trabajo	Intensiva en trabajo	Intensiva en trabajo	Intensiva en trabajo	Intensiva en trabajo	Intensiva en trabajo
Técnica ind. manif.	Intensiva en trabajo	Intensiva en trabajo	Sustitución de trabajo por capital	Sustitución de trabajo por capital	Mecanizada	Mecanizada
Principales manufacturas	Tapón (de c. natural)	Tapón (de c. natural)	Tapón (de c. natural) y aisl. y recubr. (de aglomerados)	Tapón (de c. natural) y aisl. y recubr. (de aglomerados)	Tapón (de c. natural) y de aglomerados)	Tapón (de c. natural) y de aglomerados)
Tipo empresa ind. prepar.	Muy pequeña	Muy pequeña	Muy pequeña	Muy pequeña	Muy pequeña	Muy pequeña
Tipo empresa ind. manif.	Muy pequeña	Muy pequeña	Pequeña, alguna mediana y alguna grande	Pequeña, alguna mediana y alguna grande	Pequeña, alguna mediana y alguna grande	Pequeña, alguna mediana y alguna grande
Comercio	Países export. de materia prima y prod. semiel.	(Ninguno)	POR (Sur)	POR (Sur)	POR (Sur), ESP (AND y EXT)	ESP (AND y EXT)
	Países import. de materia prima y prod. semiel.	(Ninguno)	AL, FR, GB, USA, ESP CAT)	AL, FR, GB, USA, ESP CAT)	AL, FR, GB, USA, ESP CAT)	ESP (CAT), POR (Norte)
	Países export. de manufacturas	ESP (CAT)	ESP (CAT)	ESP (CAT)	ESP (CAT)	ESP (CAT), POR (Norte)
	Países import. de manufacturas	AL, FR, GB	AL, FR, GB, USA	AL, FR, GB, USA	AL, FR, GB, USA	AL, FR, GB, USA, ESP, Vinícolas
	Consumo del mercado interior de ESP	Insignificante	Insignificante	1 % exportaciones productos corcheros	1 % exportaciones productos corcheros	¿¿??

Quadre 2. Font: (Zapata, 2002 :115)

Aquest quadre exposa d'una manera molt gràfica el que es vol transmetre amb aquest apartat i que a partir de diverses obres s'explicarà a continuació. És a dir, en trets generals veiem com la història de la localització surera a Espanya ha tingut dues⁹ etapes diferents, però amb un denominador comú, l'hegemonia catalana.

⁹ Parlo de dues etapes, perquè anomeno l'hegemonia espanyola, per tant excloc la tercera etapa d'hegemonia clarament portuguesa.

Per altra banda, a part de l'obra de Zapata, cal destacar l'article "Cambios en la localización de la industria corchera mundial. Una perspectiva histórica" de Blanco, Parejo, Lopes i Rangel (2016). En aquest article els autors han volgut abordar de forma descriptiva els canvis de la localització de la indústria surera des de mitjans del segle XVIII fins a l'actualitat a través d'un assaig d'història econòmica. Aquests autors proposen una divisió de la indústria i la seva localització en quatre etapes, a diferència de la divisió clàssica de Zapata; Una primera etapa originària i de desenvolupament industrial (1680-1730). Una segona etapa d'hegemonia absoluta de Catalunya en la fabricació (1730-1900). Una tercera etapa amb una hegemonia relativa de Catalunya en la fabricació (1900-1936) i una darrera etapa d'hegemonia portuguesa en la fabricació (1936-2010).

Una darrera obra, a la que se li ha de prendre atenció és *El negocio del corcho en España durante el siglo XX* de Francisco Manuel Parejo Moruno (2010), autor que també participa en l'article anteriorment citat.

Principalment a partir dels articles de Zapata i aquests darrers articles comentats, podem entendre l'explicació referent a la localització de la indústria surera.

Des del seu origen modern, a la França de mitjans del segle XVII, la transformació industrial del suro ha estat condicionada per dos fets que avui dia encara la condicionen: per una banda, l'extremada concentració de la matèria primera en pocs països del Mediterrani, i per altra banda, la gran dispersió geogràfica de la demanda de productes manufacturats, vinculats a la producció mundial de vi, i d'altres begudes, tancades tradicionalment amb taps de suro (Blanco, Parejo, Lopes i Rangel, 2016: 62). Els costos de transport tenien una importància rellevant dins els costos de la indústria, conjuntament amb els costos a l'hora d'adquirir la matèria primera i els costos laborals. Aquest fet ha propiciat que la indústria hagi sigut fructífera a zones on hi havia matèria primera i una proximitat als mercats de consum, com en un primer moment va ser Catalunya i posteriorment ho va ser Portugal¹⁰.

¹⁰ És convenient comentar que també s'ha trobat presència d'indústria surera a països com Alemanya, Estats Units o Japó. De totes maneres no han tingut tanta transcendència com Catalunya o Portugal. Per més informació consultar l'article "Un siglo sin innovación en la saca del corcho" de Jose Ignacio Jiménez Blanco.

Els orígens de la indústria surera es troben a França, vinculats amb el descobriment del vi espumós a la regió de la *Champaña*, al segon terç del segle XVII. Com que al país hi havia alzines sureres es va començar a desenvolupar la dita indústria, al sud de França, on la presència d'aquesta espècie d'alzines era més freqüent, especialment a zones com Aquitània o la Provença.

Tot i això, a causa de l'expansió del consum d'aquestes begudes per tota Europa, la demanda de taps de suro va créixer molt ràpidament i les alzines sureres Franceses varen començar a ser insuficients per la indústria. D'aquesta manera la indústria surera es va desplaçar cap a Catalunya on durant molts anys en va tenir l'hegemonia.

Els autors argumenten que aquest fet va ser propiciat per diversos factors com ara: una proximitat a la matèria primera, proximitat als mercats i una forta tradició industrial, comercial i financera, a més d'un marc institucional apropiat i una aglomeració industrial. (Blanco, Parejo, Lopes i Rangel, 2016: 62). Així doncs, fins al primer terç del segle XIX, només es fabricaven taps de suro a la regió de Girona, zona que va ser pionera d'aquesta activitat. Va ser, però, a mitjans del segle XIX amb l'obertura d'algunes fàbriques a les regions del sud d'Espanya (Extremadura i Andalusia) quan l'hegemonia de Catalunya es va convertir en una hegemonia relativa; la qual cosa es manté fins a l'actualitat (Zapata, 1996: 42).

Després de la introducció de la indústria a les comarques gironines, a mesura que es va anar incrementant la demanda de suro a Europa, la producció surera catalana es va anar esgotant¹¹. Per aquest motiu, cap a la dècada de 1830, molts industrials d'empreses catalanes viatjaven al sud-oest espanyol per contractat en arrendament a les sureres d'Andalusia o Extremadura. Com que en aquestes províncies no existia "la febre taponera¹²" que avançava cada vegada més per Europa, tenien poca consciència del valor econòmic que tenia el suro; d'aquesta manera els catalans no varen tenir gaires problemes per aconseguir firmar contractes d'explotació amb les sureres del sud (Parejo, 2010).

¹¹ Utilitzo aquesta paraula per referir-me a una disminució del suro disponible com a matèria primera als boscos catalans.

¹² Així ho expressa Francisco Manuel Parejo Moruno (2010:17)

Segons Zapata (1996:56) a les regions del sud-oest espanyol el cost de l'oportunitat d'industrialitzar el suro era elevat, ja que no hi havia tradició emprenedora i a més hi havia alternatives d'inversió agrària i industrials que els resultaven més interessants. De fet, només va ser amb el pas del temps i quan aquests primers contractes varen acabar que es va començar a desenvolupar la indústria del suro en aquestes regions espanyoles. Aquesta serà una indústria surera orientada a la preparació de la matèria primera, i per tant, auxiliar de la catalana.

Des d'aquest moment la indústria surera espanyola va quedar dividida en dues zones i en conseqüència en dues tipologies d'indústria. Per una banda, es trobava la província de Girona, on se situava una indústria transformadora, que volia fabricar suro generat al país i evitar-ne la sortida; I per altra banda, els propietaris forestals i industrials extremerys i andalusos, el propòsit dels quals era vendre el suro allà on es pagués a un preu major. (Parejo, 2010: 17)

A tall de resum del capítol podem dir que hi va haver des d'un primer moment un èxit català de la indústria surera, ja que va concentrar la major i la millor part d'aquesta indústria transformadora. Seguidament destaquem l'endarreriment de les províncies d'Andalusia i Extremadura, per culpa de l'escassa participació que varen tenir en l'activitat industrial. A més, es varen especialitzar en tasques més secundàries, com ara la preparació de la matèria i l'obtenció de productes semielaborats. Finalment s'acaba aquest breu resum de l'apartat amb la situació actual on la indústria surera espanyola es troba molt condicionada per un lideratge gens discutit de Portugal.

2.1.1 Canvis. L'ascens de Portugal

Santiago Zapata argumenta que aquest canvi de localització es deu a tres grans transformacions en la indústria surera dels últims seixanta anys: En primer lloc, l'aparició de nous materials substitutius i complementaris al suro, fet que va propiciar un procés de diversificació de la indústria surera. En segon lloc, l'estancament de la producció de la matèria primera i l'empitjorament de la seva qualitat. I en tercer lloc, el que l'autor anomena com a una "iberització" del negoci del suro, però invertint els antics papers d'Espanya i Portugal, ja que el que gaudia d'un paper secundari va passar a tenir el principal. D'aquesta

manera Portugal va passar a dominar el negoci del suro tant en aspectes forestals, industrials i comercials (Zapata, 1996).

Sembla que a Portugal també hi va haver una “edat daurada” paral·lela a l’edat daurada d’Espanya. En el següent quadre veiem com l’any 1842 el nombre de treballadors que es dedicaven a la indústria del suro era mínim, en canvi a partir de 1930 augmenta de manera molt ràpida, mentre que els treballadors que es dedicaven a aquesta indústria a Espanya reduïen, fins a la dada de 1988 que només hi havia uns 3.500 treballadors i a Portugal 11.000.

	PORTUGAL	ESPANYA
1852	48	6.500
1881	1.612	11.500
1890	2.539	16.000
1913	7.120	21.553
1930	8.840	-
1940	20.116	-
1960	17.000	-
1970-74	15.546	5.097
1980	15.193	-
1988	11.054	3.474

Quadre 3. Font: (Zapata, 1996: 48)

2.2 La indústria i el comerç

Tal com apunten els estudis sobre la indústria suro-tapera, la comercialització de taps de suro es va realitzar a partir del petit comerç fet a petita escala pels mateixos manufacturadors. Tot i això, com comenta Rosa Ros, a finals del segle XVIII ja s’havien format cases comerciants en les primeres localitats on hi havia una abundant indústria surera, les quals compraven taps a gran escala als productors, els calibraven, classificaven i polien als seus obradors, i finalment els comercialitzaven al mercat francès (Ros, 2003:166).

Abans de començar amb l’apartat em sembla convenient citar els estudis de Rosa Ros i Pere Sala (1998, 2014, 2018), pel que fa a les exportacions de la indústria surera catalana. A més és necessari nomenar la vigència encara “actual” de moltes de les dades que Ramiro Medir exposa sobre les exportacions catalanes de taps a la seva ja clàssica obra. De totes maneres, un dels autors que actualment ha analitzat d’una manera més extensa la indústria surera a

partir del comerç, en aquest cas, a partir de les exportacions, és el ja citat Francisco Manuel Parejo Moruno (Parejo, 2009 i 2010). Tot i que l'autor exposa el comerç exterior sobretot a partir del segle XX, quan la indústria surera de Portugal comença a guanyar terreny a l'espanyola. Aquesta obra doncs, engloba un camp temporal i local més llunyà del que s'emmarca en aquest treball, però és convenient citar la seva obra per l'interès del lector.

Així doncs, el comerç, i sobretot les exportacions, són un dels àmbits més importants i amb més rellevància de l'estudi de la indústria del suro. No hi ha investigador que en els seus estudis sobre la mencionada indústria, no parli d'aquests factors. I és per la dificultat que presenta l'apartat i la gran quantitat d'informació que tenim avui en dia, que és necessari reduir-ne el contingut i només fer diversos apunts indispensables per poder arribar a entendre bé la indústria suro-tapera.

En paraules de Ros i Sala (2014:51), l'anàlisi de les xarxes comercials és un tema fonamental per entendre l'èxit d'una indústria, com ara la suro-tapera, que es va obrir pas des de finals del segle XVIII i durant el segle XIX en els mercats europeus, a causa de les característiques del producte fabricat. Les demandes nacionals no eren suficients perquè la indústria suro-tapera es desenvolupés d'una manera imponent, sinó que varen ser les exportacions i el valor que tenia el tap català¹³ internacionalment, el que va fer que evolucionés la indústria tapera a fer-se un lloc dins la indústria espanyola, sobretot en la indústria catalana.

El mercat interior espanyol no demandava taps de suro, ja que la distribució de begudes alcohòliques es duia a terme a granel. Per això, parlem de la indústria del suro com a una indústria exportadora. Aquest és un fet que diferencia la dita indústria dels principals productes industrials catalans, com podria ser la indústria del tèxtil.

Alvarado creu que la característica exportadora que defineix la mencionada indústria ha estat una de les raons principals de la manca d'estudis al voltant de la indústria suro-tapera i de la seva integració dins les anàlisis sobre el procés d'industrialització de Catalunya en general. Aquesta dependència de les exportacions va convertir aquest sector en un àmbit molt

¹³ Tal com ens explica Alvarado l'existència a les comarques gironines d'àmplies zones d'alzina surera i la seva bona qualitat, varen donar a conèixer el tap català arreu del món.

condicionat per l'economia i la política internacional, i d'aquesta manera, molt sensible a les crisis comercials, com veurem a l'últim apartat del treball. (Alvarado, 2004: 39)

A tall d'exemple, per veure la seva importància, veiem com l'any 1850, els taps de suro, eren el 6è producte més important pel que fa al valor de les exportacions espanyoles, el que en aquell moment representava un 3,7% del total. Més endavant, l'any 1913, l'exportació de taps de suro representava el 8è producte més important amb un 3,7% del valor total de les dites exportacions (Alvarado, 2004: 39-40). Pel que fa a les dades anteriors, per exemple, del principi del S.XIX, Medir a la seva obra més rellevant, en fa una aproximació. L'autor aproxima i calcula que a la primera dècada del segle XIX es varen exportar 500.000 taps, la gran majoria abans que esclatés la guerra del Francès. (Medir, 1953: 42-43).

Així doncs, l'inici de la transformació industrial del suro a l'Espanya del segle XVIII es va veure marcada per l'impuls de la demanda de taps dels productors francesos de vins espumosos (com ja hem vist a l'apartat 2 i 2.1) de la *Champaña*. D'aquesta manera l'activitat va travessar la frontera i es va difondre per la província de Girona, concentrant-se en dos districtes: el que confrontava amb França, i el de l'àrea coneguda com la Marina, formada per un conjunt de localitats costaneres o pròximes a aquesta on destacaven Sant Feliu de Guíxols i Palafrugell. (Ros i Sala, 2014:52). La innovació que presenten Rosa Ros i Pere Sala a les afirmacions que ja eren conegudes és que amb el seu treball suggereixen uns factors claus per la competitivitat internacional de la dita indústria, com ara la seva capacitat per aprofitar les xarxes comercials ja existents o l'exitós procés de crear xarxes comercials pròpies (Ros i Sala: 74).

Segons els estudis tradicionals¹⁴, la Fira de Bellcaire de Llenguadoc, era la principal destinació dels taps catalans al llarg del Set-cents, i fins al 1830. Ara bé, en el recent estudi de Rosa Ros (2003) anomenat "La comercialización de productos corcheros a inicios del siglo XIX. El ejemplo de la empresa Rafael Arxer, Hijo y Compañía (1817-1820)", l'autora fa un estudi de la indústria suro-tapera que parteix de la base de la comercialització del suro, a través d'una empresa en concret de la població Sant Feliu de Guíxols. Ros analitza les dades

¹⁴ Alvarado nomena a Medir i Pierre León (p. 54).

d'exportacions de l'empresa Rafael Arxer, Hijo y Compañia, que tot i que la historiografia ha posat molt èmfasi en la importància d'aquesta fira, no apareix en les expedicions organitzades per la dita empresa¹⁵. Tot i això, com comenta Ros, aquesta empresa no només es dedicava a l'exportació del suro, sinó que era una empresa diversificada que participava en la importació i exportació d'un ampli nombre de productes (Ros, 2003: 186)

Ros després d'estudiar a fons el mapa de vendes de l'empresa, arriba a ressaltar la importància de diversos nuclis de redistribució de França com ara: Montpeller, París, i més secundàriament Estrasburg o la *Champagne*. Fora de França, destacaven Alemanya i Bèlgica, on la comercialització de taps de suro era freqüent. També destaca la importància de les exportacions al mercat britànic, però en aquest cas, es tractava més de planxes de suro, que no pas de taps.

Recapitulant l'apartat, veiem com les exportacions de taps de suro des de les comarques gironines cap a França varen ser molt importants. Primer, les empreses que es dedicaven a exportar la dita matèria ho feien amb les xarxes de comerç ja existents, però a mitjans del segle XIX la indústria era tan forta que moltes d'aquestes empreses es varen "agrupar" i varen crear les seves pròpies xarxes de comerç. Això passarà fins als anys trenta del segle XX, ja que la indústria surera catalana tenia més envergadura exportadora que la portuguesa. A partir d'aquest moment, Portugal va començar a superar la indústria surera catalana, de manera que en l'actualitat, la indústria surera portuguesa (com s'ha comentat anteriorment), té molts més treballadors i moltes més exportacions.

2.3 La tecnologia i la fabricació

En aquest darrer apartat del segon bloc, per tal de fer una bona síntesi de la fabricació dels taps de suro, em centraré en diverses lectures indispensables per tal d'entendre la importància dels factors de la producció. Destaco doncs, la tesi doctoral de Francisco Manuel Parejo Moruno, els treballs de Pere Sala com ara l'article "Obrador, industria i aranzels al districte surer català (1830-1930)", i l'article "Treball i pluriactivitat al sector surer català" de Rosa Ros i Joaquim Alvarado. Aquest darrer article mostra un estat de la qüestió i algunes línies

¹⁵ Per més informació veure (Ros, 2003: 176-177).

de recerca sobre el món del treball a la indústria surera, a partir de dues qüestions: per una banda, el paper de les activitats sureres, sobretot el procés productiu; i per altra banda, l'organització del treball industrial. Els serveix l'obra de Martí Roger com a fil conductor.

Com ja s'ha comentat en anteriors apartats, els antecedents de la indústria del suro es remunten a mitjans del segle XVIII. Aquest primer segle, va ser principalment taponer i va estar dominat per la indústria catalana, que va mantenir la seva hegemonia mundial fins a principis del segle XX. Però des de l'aparició de l'aglomerat, el negoci del suro va obtenir una dimensió mundial més rellevant. Va ser en aquest punt quan la indústria catalana es va veure obligada a mecanitzar-se i a diversificar la seva producció. Amb la reestructuració de la indústria, es va poder prolongar el domini català en el negoci de l'exportació de manufactures de suro. (Parejo, 2009).

Tal com exposa l'historiador Pere Sala, la zona tapera catalana abans del segle XIX presenta una estructura de districte manufacturer típic. Alvarado i Ros comenten que era abans de 1900 era un sector escassament mecanitzat i poc intensiu en capital (Alvarado i Ros, 2018: 107). S'havia format una micro-regió industrial mono-sectorial amb múltiples tallers de petit i mitjà format. Per Sala, les dades disponibles sobre l'estructura dels establiments tapers preindustrials assenyalen el predomini de l'empresa familiar, del qual podem distingir dos tipus d'establiments: els tallers de tipus domèstic, instal·lats als propis habitatges, i les fàbriques, on hi havia una major concentració tant d'espai com de treball assalariat. L'any 1842 a la província de Girona hi hauria més de 400 tallers, on la mitjana d'operaris era de 13. El gran districte costaner era liderat per Sant Feliu de Guíxols i Palafrugell. (Sala, 1998).

És a dir, durant bona part de la història de la indústria suro-tapera, l'activitat va tenir lloc en obradors domèstics on el taper i el carrador eren artesans especialitzats que treballaven a preu fet i cobraven en funció al volum de taps o carracs produïts. Tal com diu Josep Espadalé “Durant molt de temps es varen poder manufacturar taps amb només dues «instal·lacions especialitzades»; el pati (per emmagatzemar el suro mentre reposa i per assecar els taps) i la perola (per bullir el suro). Les altres operacions es podien realitzar gairebé en qualsevol espai, en qualsevol casa” (Espadalé, 2008)

Aquest fet implicava que aquests treballadors tinguessin una autonomia de treball, la qual els permetia tenir temps per a dur a terme altres activitats. És a dir, un fet característic de la indústria tapera era la pluriactivitat del camp, com més endavant es comentarà.

La mecanització¹⁶ d'aquests tallers o fàbriques comença quan a la meitat del segle XIX els tallers comencen a substituir a l'artesà, que donava forma cilíndrica amb un ganivet de carrar a una peça quadrada obtinguda de la panna del suro, per unes primeres màquines que arrodonien el quadrat subjectant-lo amb un eix que el girava en contacte amb una ganiveta. Aquestes màquines varen ser conegudes genèricament com a màquines de ribot o de garlopa. De fet, les màquines de garlopa es varen utilitzar exclusivament per produir taps de baixa qualitat, ja que els taps de més valor es continuaven fent a mà (Ros, 2020: 154). Una altra màquina que va entrar en la indústria catalana més endavant va ser la barrina¹⁷, aquesta màquina perforava les llesques sense necessitat d'elaborar prèviament quadrats. Finalment destaquem com a última incorporació d'aquesta època la màquina d'esmerri¹⁸, aquesta màquina va arribar a Catalunya a inicis del segle XX (Sala, 1998:116-118) aquesta produïa taps per fricció, utilitzant discos giratoris coberts per un abrasiu (Ros, 2020: 154).

De totes maneres, és necessari destacar que la mecanització no va canviar del tot a la indústria, és a dir, és cert que es varen crear fàbriques o se'n varen ampliar d'altres que es varen adaptar a aquestes noves innovacions, però tot i això, els obradors familiars varen seguir tenint molta importància, no varen entrar en la pauta d'innovació marcada, i és per això que aquests obradors familiars varen patir un estancament o inclús un retrocés.

Sala es pregunta com aquests tallers de petita i mitjana dimensió varen poder sobreviure i persistir, per tal de superar el relatiu èxit de la mecanització. L'autor comenta que l'estructuració del districte en seria part de la resposta, però creu convenient aprofundir en elements explicatius paral·lels, com ara factors que afecten el procés de producció, és a dir, és cert que la màquina incrementa la quantitat, però no la qualitat que li pot donar un taper expert. (Sala, 1998:124).

¹⁶ Per una informació més concreta de la maquinària per fer taps consultar (Hernández, 1986).

¹⁷ Pere Sala afirma que popularment la seva versió automàtica és coneguda com ametralladora.

¹⁸ Fonamental en la feminització del sector (veure apartat 3.1).

Tal com exposa Alvarado, autors com Josep Gich, Manuel Gil o Emili Serrat mantenien la idea que les màquines no podien competir amb l'operari, veien bé la utilització de màquines per fer taps de baixa qualitat, però que a l'hora de fer un tap de bona qualitat no eren una amenaça pel treballador "práctico e inteligente", ja que no es podien comparar amb els taps elaborats artesanalment de qualitat (Alvarado, 2004: 27).

2.3.1 *L'elaboració tradicional d'un tap de suro*¹⁹

La primera tasca relacionada amb l'elaboració dels productes surers, és l'operació de pelar el suro de l'arbre. Aquesta feina la duïen a terme els peladors. Consistia a fer un tall circular amb una destrat al tronc de l'arbre, esqueixar longitudinalment l'escorça i treure el suro amb l'ajut de la destrat de pelar o d'un bastó. Aquests peladors treballaven en colles²⁰, i era una operació estacional, ja que la pela del suro es duïa a terme a l'estiu, sobretot al juliol. De fet, en tractar-se d'una feina estacional, hem de pensar que no era un ofici pròpiament dit, sinó que era una tasca que formava part de la pluriactivitat pagesa (Ros i Alvarado, 2006: 110).

Però, com ja sabem, les operacions que més quantitat de treball ocupaven no eren les que es duïen a terme al bosc. Un cop tenim el suro pelat i apilat en estribes o risquets al lloc on s'emmagatzemaven es bullia, per tal que guanyés volum i elasticitat. Després de bullir-lo es feia el raspat, que consistia a treure manualment la part més llenyosa del suro amb una rasqueta. Després d'aquests passos es classificava per gruixos i per qualitats, i d'aquesta manera se separava el suro del rebuig. De les pannes triades com a bones se'n feien llesques, i d'aquestes llesques carracs d'on ja es fabricava el tap de suro. Un cop tenien el tap de suro acabat passava per un procés on es classificaven segons qualitats i mides i es preparaven per a la seva expedició. (Ros, 2020: 153).

¹⁹ Per poder entendre l'elaboració tradicional d'un tap de suro de manera més detallada veure (Jubert, 1882)

²⁰ Tal com comenten els autors, aquestes colles també incloïen els "burricaires", els quals eren els encarregats de transportar pannes de suro fins el carregador, des d'on es traslladaven amb carro o camió al lloc on s'emmagatzemaven, apilades en estibes o rusquers.

2.3.2 *L'aglomerat*

Es creu que a partir de 1924 i fins a l'inici de la Gran Depressió, el negoci del suro espanyol va viure una nova "edat d'or", lligada a l'auge mundial de la demanda d'un nou producte, l'aglomerat (Ros, 2020) (Parejo, 2010). Després de la crisi de la indústria²¹, moltes empreses dedicades a la producció de taps es varen haver de renovar i dedicar la seva producció a l'aglomerat, aprofitant l'auge d'aquest.

L'aglomerat és una massa compacta formada a partir de serradures de pelegrí o suro de baixa qualitat i un aglutinat adhesiu, que s'emmotllen, es premsen i es couen per obtenir-ne planxes o cilindres (Hernández, 1986:39). I és que a part de la seva funció aïllant de l'aglomerat se'n podien fer tota mena d'objectes com ara: flotadors, calendaris, paviments, etc. Era un producte molt versàtil i per tant es derivava en la producció de tota mena d'objectes.

L'elaboració de l'aglomerat i la fabricació d'objectes amb aquest material requeria una mecanització molt avançada, és per això que és convenient nomenar aquesta innovació en aquest apartat del treball. L'aparició d'aquest nou producte va tenir diverses aplicacions per les activitats sureres, com ara: l'impuls de la mecanització del sector, l'aparició de grans empreses en el sector i finalment una diversificació productiva de la indústria, i d'aquesta manera el tap va agafar una posició secundària dins el negoci després de la Primera Guerra Mundial.

Santiago Zapata afirma que poc abans de 1900, a països més industrialitzats que Espanya, varen ser adoptades importants modificacions en el procés productiu per la mecanització de les tasques i l'obtenció de nous productes com l'aglomerat. (Zapata, 1996:45)

José Ignacio Jiménez Blanco ens diu que la indústria del suro va experimentar un profund canvi durant les primeres dècades del S.XX. Segons l'autor aquest canvi es pot sintetitzar en tres fets: la mecanització de la indústria tapera (aspecte comentat en aquest capítol), l'alta capitalització de la indústria de l'aglomerat i l'aparició de nous productes com les xapes metàl·liques per a tapar les ampolles. Aquestes innovacions varen permetre augmentar la

²¹ Veure apartat "L'ocàs d'una indústria"

productivitat, reduir els costos, obtenir productes més barats, estalviar matèria primera, i eren molt més funcionals a llarg termini. (Jiménez Blanco, 2013: 107).

La reflexió de Jiménez Blanco i de Santiago Zapata, posa de relleu l'aglomerat, la seva creació i el que va suposar per a la indústria, ja que és un aspecte indispensable per acabar de comprendre la mecanització de la indústria.

Tal com diu Parejo Moruno, els orígens de la fabricació industrial del suro aglomerat els podem situar cap a 1880, lligats a una patent de l'empresa Alemanya Grünzweig & Hartmann, encara que el seu desenvolupament comercial no va ser fins a principis del segle XX, a través de la patent de John T. Smith l'any 1892. Així doncs, en molt pocs anys aquesta branca de la indústria del suro va agafar molta importància a escala mundial, primer als EUA i més tard a Europa, convertint-se així en una manufactura clau pel negoci del suro a principis del segle XX (Parejo, 2020: 36).

3. LA GENT I EL SURO

Després d'haver exposat en l'anterior apartat les característiques del sector taper com a indústria, és convenient dedicar un apartat als estudis que s'han dut a terme sobre la gent del suro, és a dir, als seus treballadors.

Tal com diu Joan Surós i Peracaula, per poder copsar adequadament el pes d'una indústria cal saber quanta gent en depenia. El 1900, diverses dades situen els obrers suro-tapers entre 13.000 i 15.000 a tot Catalunya, la majoria a la província de Girona. Cal situar-nos l'any 1914 per trobar noves dades sobre la població que es dedicava al suro. En aquest cas, segons dades de l'*Instituto de Reformas Sociales*, el sector estava format per 12.983 treballadors, però en canvi, l'estadística oficial del *Ministerio de Trabajo, Comercio e Indústria*, d'aquell mateix any, considerava que hi havia 9.100 treballadors del suro. Surós considera que les raons de divergència entre dues estadístiques d'un mateix anys es poden deure a les mateixes característiques del sector, ja que hi havia un fort pes dels petits tallers, així com la dispersió espacial entre moltes poblacions, fets que dificultaven el recompte (Surós, 1991:217-218).

En el quadre 3 veiem informació referent als obrers de diverses poblacions l'any 1914. D'aquest quadre podem destacar la gran quantitat de dones que treballaven al sector, ja que en alguns casos són superiors en nombre als homes. També podem observar l'existència d'empreses de diferents mides, ja que convivien petits tallers familiars (dels quals en molts casos no en sabem el nombre exacte) amb les grans fàbriques.

De totes maneres, en aquesta època, ja era present la mecanització del sector i els petits obradors no feien tot el procés de producció del tap, sinó que es realitzava una part de la feina per una empresa més gran (Surós, 1991, 220).

Tot i això, si comparem el quadre 3 amb el quadre 4, veiem com uns trenta anys abans hi havia una situació diferent; per exemple, destaco el nombre d'obriers, és a dir, en cap cas les dones superen en nombre als homes a la indústria suro-tapera, aquest fet mostra que va ser la mecanització del sector el que va fer que les dones hi comencessin a treballar d'una manera

més marcada, per exemple: l'any 1936 hi havia un total de 6000 treballadors censats a la indústria surera catalana, dels quals 3000 eren dones²².

1914	A	B	C	D	T
Sant Feliu de Guíxols	40	924	985	1900	3809
Palafrugell	31	1456	761	-	2217
Palamós	5	1456	1806	1512	4774
Begur	1	214	298	-	512
La Bisbal	5	354	125	-	479
Agullana	8	112	143	-	255
Llagostera	4	67	95	-	162
Cassà de la Selva	6	112	114	-	226

Quadre 3. Font: (Surós, 1991: 218). Nota: A= Fàbriques, B=Dones, C=Homes, D= Domicilis o petits tallers, T= Total.

	FÀBRIQUES 1862	OBRERS 1884		
		HOMES	DONES	TOTAL
Sant Feliu de Guíxols	27	813	240	1053
Palafrugell	28	1244	33	1277
Palamós	5	500	70	570
Begur	-	210	40	250
La Bisbal	2	200	-	200
Agullana	5	250	30	280
Llagostera	13	630	50	680
Cassà de la Selva	8	1120	35	1155

Quadre 4. Font: (Sala, 1998:113)

Pel que fa a la funció d'aquests obrers, Alvarado sosté que “Els diferents oficis lligats a l’elaboració de taps de suro serien els bullidors, encarregats de fer bullir el suro; els llescadors, que fan les llesques; els carradors, encarregats de fer carracs; els tapers pròpiament dits, que elaboren els taps a partir dels carracs; els triadors, encarregats de distingir les qualitats de taps...” (2002:94). És a dir, hi havia moltes funcions que un obrer

²² Informació extreta del catàleg de l'exposició “Dones del suro: treball i societat”, p.16.

podia desenvolupar dins la indústria. De totes maneres, no tothom les podia fer totes, hi havia certes especialitats, com ara la del taper, en les que es necessitava precisió i tenir l'ofici après.

Una de les qüestions més treballades en aquest sentit és la pluriactivitat dels treballadors. Rosa Ros a l'article "Rotación e Irregularidad del Trabajo en un distrito industrial exportador. La industria corchotaponera (1891-1910)" ho mostra d'una manera molt clara. En aquest article l'autora fa una anàlisi de la irregularitat del treball en el sector del suro a partir d'analitzar els llibres de nòmnes setmanals de dues empreses; la primera serà la fàbrica de Francesc Coris Mundet de Llagostera i la segona l'empresa Bech de Carada Hermanos d'Agullana.

Així doncs, Ros arriba a la conclusió que la manufactura del suro es caracteritzava per una rotació de les forces del treball, d'una elevada irregularitat dels dies treballats i del temps d'aquest treball. Hi ha diversos factors que expliquen aquest fet, com ara la competència internacional, perquè una estricta divisió del treball a part de respectar la jerarquia de l'ofici augmentava la productivitat. (Ros, 2016:103).

Pel que fa als grups socials dedicats a aquesta indústria trobem l'article de Rosa Ros "Diferenciación económica, transmisión de l'ofici i acció col·lectiva. La manufactura tapera catalana (1750-1860)". Aquest article estudia la configuració dels grups socials que varen participar en la indústria suro-tapera durant la seva primera etapa de desenvolupament. Veiem que durant l'etapa, l'estratificació econòmica estava marcada per la forta diferenciació entre els comerciants i els tapers, i per la importància dels assalariats, més nombrosos que en altres sectors artesanals. A més, argumenta que els intents de formar gremi en un ofici sense tradició prèvia era una voluntat de protegir-se (Ros, 2020:123).

Un segon tema del qual es parla en quasi cada treball sobre la indústria del segle XIX és el treball infantil. És sabut que el treball infantil era habitual en molts sectors i també ho era en el món de les activitats sureres tant pel seu component familiar com pel fet que els pares necessitaven els jornals que podien aportar els fills a la família (Hernández, 2002: 145).

A la indústria del suro el treball infantil hi va ser present, sobretot a partir de la mecanització de la indústria. De totes maneres, va ser molt important la Llei Benot de 1873 la qual regulava el treball infantil i juvenil, on destaquem la prohibició del treball infantil fins als deu anys,

entre altres reformes. Tot i això, continuava havent-hi molt absentisme escolar per culpa de les necessitats econòmiques de les famílies. Per nomenar un exemple, l'Ajuntament de Llagostera va dictar l'any 1910 l'obligatorietat d'assistència a l'escola per a nens i nenes de 6 a 12 anys²³.

És convenient comentar l'assistència social dels treballadors dedicats a la indústria suro-tapera, amb la creació de societats de socors mutus. Una societat de socors mutus era una entitat destinada a l'empara i l'ajuda de persones amb uns mateixos interessos. La principal finalitat d'aquestes associacions era la previsió social; sostenien als socis en els casos de malaltia, vellesa i incapacitats laborals (Hernandez, 2002: 159)); però també hi havia associacions amb finalitats ludicoculturals, com ara serveis d'ensenyament i casinos, o finalitats politicosindicals com ara organitzar-se per reclamar millores de les condicions de treball (Alvarado, 2004:105). Si ens centrem en la població de Palafrugell, veiem com hi havia diverses societats d'aquest estil, com ara: la Germandat de Tapers, la Unió Palafrugellense, la Nova Concòrdia, la Feminista, etc. A Llagostera per exemple, trobem la Germandat Verge Dolors, Sant Isidre, la Protectora Llagosterenca, el Casino Llagosterenc, etc.

Segons Ros, els intents de crear associacions o institucions corporatives, en un sector sense tradició gremial, buscaven protegir la qualificació en un sentit social de l'ofici. (Ros, 2020). Ja que el col·lectiu dels tapers presentava alguns trets distintius respecte d'altres sectors artesanals. Per una banda, no disposava de tradicions d'ofici prèvies, ja que era una activitat iniciada a la dècada de 1750 i no assolir importància fins a finals del segle XVIII. Per altra banda, tot i tenir característiques similars als altres oficis tradicionals (domini de tallers petits i tecnologies manuals), no era equiparable des d'un punt de vista comercial (Ros, 2020: 94).

Per últim s'ha de tenir en compte l'obra clàssica Pascual Madoz *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar* (Madoz, 1845-1950) perquè tracta la indústria surera. L'autor menciona la dita indústria en diverses ocasions, destacant que és l'activitat principal a diversos municipis com ara: Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Agullana, Llagostera, Tossa de Mar, etc. Però també, omet l'existència de la indústria en

²³ Informació extreta del catàleg de l'exposició "Dones del suro: treball i societat".

alguna població rellevant com ara Cassà de la Selva. Madoz també mostra dades de l'exportació de taps, com per exemple dels anys 1844 i 1845 a la Jonquera. També parla dels sous dels treballadors, i de les poques dades econòmiques de les quals disposa, ja que argumenta que els tapers oposen resistència a declarar-les per no veure augmentar les contribucions. De totes maneres al volum XIV, concretament a l'apartat de la Selva veiem com descriu d'una manera molt detallada els jornals que guanyaven els treballadors de la dita indústria, i d'aquesta manera a partir d'un quadre mostra el capital que movia la indústria a la província de Girona durant la primera meitat del segle XIX.

3.1 La dona i el suro

Dona i suro són dos termes que varen ser antinòmics durant molt de temps. El món del suro, fortament lligat a l'aprofitament forestal i industrial, poques vegades havia permès a les dones del seu territori integrar-se a la seva cadena econòmica (García, 2011: 5).

La reconstrucció de les taxes d'activitat femenina ha merescut recentment atenció per part dels historiadors espanyols del treball. Segons Rosa Ros, aquestes investigacions han posat de manifest, tant pel segle XIX com pel principi del segle XX, les elevades taxes de participació laboral de les dones en moltes zones del país, encara que també han posat de manifest la gran diversitat regional i sectorial. (Ros, 2020:149).

El treball femení s'ha estudiat a partir de censos de població, padrons municipals, registres d'empreses, o diferents censos com ara el d'obrers. A partir d'aquestes fonts s'ha aconseguit ampliar les perspectives sobre la participació de les dones en aspectes fins aleshores desconeguts, com ara la indústria suro-tapera. De totes maneres, els padrons de població de les localitats amb menys rellevància industrial, en pocs casos, donen informació sobre l'activitat femenina, i si ho fan, és de manera anecdòtica. (Alvarado, 2002).

Segons les dades²⁴, la feminització de la indústria suro-tapera va arribar en grans mesures després de la mecanització del sector a totes aquelles tasques que s'havien mecanitzat mentre els homes mantenien els oficis tradicionals.

²⁴ Veure quadre 3 i quadre 4.

Rosa Ros al seu article “Trabajo femenino asalariado y ciclo de vida en la industria corchera catalana, c. 1860-1920” fa èmfasi en l’evolució del treball femení i com es va començar a implantar agafant com a estudi de cas el de la indústria surera, analitzant els padrons de l’any 1920 de la localitat de Palafrugell i de Llagostera. Amb aquest article veiem com realment el treball femení, a la indústria del suro, no va començar amb la mecanització, però sí que aquest fet va ajudar a fer que aquest treball augmentés de manera exponencial.

Al S.XIX fins que les màquines no són presents o d’ús freqüent, la incidència femenina era menor (Hernández, 2002: 140). Fins al moment hi havia hagut un intent per part dels tapers de mantenir la qualificació social de l’ofici, fet que implicava per exemple, evitar la feminització del sector. De totes maneres, l’intent de què no hi hagués treball femení al sector, no implicava que les dones no hi tinguessin un paper abans de la mecanització (Ros, 2020: 155).

Abans de la mecanització el paper de les dones en els obradors o fàbriques de taps es limitava principalment a la tria de taps, tot i que tenim dades i imatges on veiem com a diversos pobles de l’Alt Empordà, com ara a Agullana, hi havia dones que pelaven suros²⁵. En conclusió, podem argumentar que abans de la mecanització de la indústria el treball estava segmentat; les dones no competien amb els homes en el nucli principal dels oficis obrers (Ros, 2020:157).

El motiu pel qual va començar a feminitzar-se el sector taper, com ja hem comentat, és per la implantació de la màquina de garlopa en el procés productiu i sobretot per l’acceleració del procés de mecanització de la indústria suro-tapera a partir de la primera dècada del segle XX. D’aquesta manera la feminització del sector va augmentar fins al punt que als padrons de 1919 que analitza Rosa Ros, mostren com les dones constituïen una mica menys de la meitat de la força de treball de la indústria del suro.

Un altre aspecte que em sembla interessant és que amb la mecanització als empresaris els interessava tenir dones treballant a la seva fàbrica, és a dir, va esdevenir una mà d’obra

²⁵ Informació extreta del catàleg de l’exposició “Dones del suro: treball i societat”.

preferent, com que no calien els artesans qualificats es poden beneficiar de treballadores barates i poc especialitzades²⁶.

A més, l'article anteriorment comentat (Ros, 2020) conclou amb una investigació relacionada amb el treball femení a partir de variables relacionades amb el cicle de vida i les estratègies familiars que condicionaven el seu treball.

Per altra banda, l'any 2014 es va inaugurar al Museu del Suro de Palafrugell l'exposició: "Dones del suro: treball i societat". Aquesta era una mostra renovada d'una vella exposició que es va fer l'any 1997. Actualment es pot trobar el catàleg de l'exposició en línia, on podem veure d'una forma ampliada el que va ser la mencionada exposició amb un ampli recull de fotografies que acompanyen i afirmen les qüestions exposades.

Una darrera publicació que s'ha de comentar és el llibre d'Ignacio García Pereda *Mujeres corcheras*. García comenta que existeixen pocs estudis sobre el sector del suro actual, siguin antropològics o sociològics i cap d'ells té a la dona com a eix de la investigació; d'aquesta manera la publicació vol emplenar aquest buit. Ho fa exposant 25 perfils biogràfics i personals a través d'entrevistes a dones que directament o indirectament estan o han estat vinculades al món del suro. Un dels relats és de Rosa Ros, historiadora que s'ha mencionat en moltes ocasions durant el treball.

3.2 Conflictes socials

Els estudis tradicionals sobre la indústria suro-tapera representen el món del suro com un món on els conflictes socials foren pocs, ja que els tapers eren considerats "l'aristocràcia dels obrers" perquè tenien una feina ben considerada que aportava els ingressos suficients per a la subsistència (Alvarado, 2002:107).

Com ja hem vist durant el treball, la indústria surera es caracteritzava pel predomini de la petita empresa o l'empresa familiar. L'article "Treball i pluriactivitat al sector surer català, c.1750-1920" de Ros i Alvarado afirma que aquest fet va mitigar el conflicte social, ja que hi havia una fàcil mobilitat ascendent i una proximitat social entre obrers i empresaris. De

²⁶ Informació extreta del catàleg de l'exposició "Dones del suro: treball i societat", p.23.

totes maneres, argumenten que no hi ha estudis actuals que abordin de manera sistemàtica les pautes de la mobilitat social. D'aquesta manera, el que proposen és un apartat on analitzen la literatura tradicional, seguint el fil conductor de Roger, per tal d'extreure'n conclusions sobre els conflictes socials i la mobilitat social de l'època. Conclouen amb la idea que és cert afirmar que els contemporanis parlaven d'una escassa conflictivitat social en la indústria suro-tapera, però, en alguns casos concrets, sí que hi ha documentació referent a conflictes socials. Aquests eren provocats, en la majoria dels casos, a causa de la divisió d'interessos entre la comunitat tradicional, formada per artesans i fabricants de taps, i els grups que es beneficiaven de les exportacions de la matèria primera, com ara els propietaris forestals i els comerciants (Alvarado i Ros, 2006).

Aquests petits conflictes d'interessos que hi havia entre exportadors i artesans varen donar lloc a alguns episodis insurreccionals com ara el Motí de la Teulera. Aquest motí va tenir lloc el 22 de novembre de 1830 a Teulera, un barri de Santa Cristina d'Aro, per tal d'impedir l'embarcament d'una partida de suro del port de Sant Feliu de Guíxols. Hi varen participar tapers de Cassà de la Selva, Calonge, Palamós, Llagostera, Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols. El motí es va estendre per diverses poblacions i es varen detenir a quatre persones (Alvarado i Ros, 2006: 135).

Així doncs, tot i que la majoria dels autors defineixen la indústria suro-tapera com a una indústria sense gaires conflictes socials; a la història local no ho veiem reflectit d'aquesta manera. Si agafem com a exemple la població de Palafrugell a partir del llibre de Santiago Hernández *Palafrugell i el suro* veiem com es descriuen diversos conflictes de lluites socials: la vaga de 1912, els locauts de 1919, la vaga general de 1932, etc. L'autor descriu la lluita social a la ciutat com a dura, on es varen establir abismes irreconciliables entre una banda i una altra. Els fets d'octubre de 1934 i els esdeveniments que acompanyen la Guerra Civil varen ser la manifestació més evident d'un malestar que feia temps que s'estava produint.

4. L'OCÀS D'UNA INDÚSTRIA

En aquest darrer apartat es parlarà de l'ocàs d'aquesta indústria i de la seva llarga crisi al primer terç del segle XX. Però primer, cal fer una recapitulació a tall de resum de què va suposar la indústria a les poblacions que vivien d'ella per tal de comprendre com de dura en serà la seva caiguda degut a la crisi de la mencionada indústria.

Alvarado exposa que el negoci surer va implicar dues coses a les poblacions on hi va haver una mínima implantació. En primer lloc, un augment de la població, principalment a partir de la immigració, pel fet que la indústria tenia moltes possibilitats. En segon lloc, una especialització d'aquestes localitats en la indústria surera, en moltes ocasions es converteix en l'única activitat del sector secundari d'aquestes poblacions (Alvarado, 2002:173). És per aquest motiu que en moltes poblacions l'ocàs d'aquesta indústria va ser un gran contratemps per l'economia de la població, ja que la majoria es dedicaven a aquesta.

Parejo en el seu llibre *El negocio del corcho en España durante el siglo XX* (Parejo, 2010) exposa d'una manera molt concreta els punts que tractarem en aquest apartat. L'autor divideix el que es considera l'ocàs de la indústria del suro a Espanya en dos capítols: “El fin de la hegemonía española en el negocio mundial Corchero (1900-1929)” i “La Gran Depresión y la difícil autarquía del corcho en España (1929-1959)”. En aquests capítols, entre altres qüestions, exposa la crisi de la indústria tapera tradicional, l'expansió de la indústria a països més desenvolupats, la Primera Guerra Mundial i les seves conseqüències, La Gran Depressió i el tancament del mercat mundial, La Guerra Civil, l'avançament del mercat portuguès i l'època autàrquica.

D'altra banda, molts autors com ara Surós i Peracaula o Sala parlen de la crisi del primer terç del segle XX a la indústria surera. Així doncs, en aquest apartat, parlarem a partir dels autors més rellevants del sector, de com la indústria surera va anar perdent importància a Espanya, sobretot durant l'anomenada crisi del primer terç del segle XX, deixant de banda molts dels aspectes que exposa Parejo.

L'esclat de la Primera Guerra Mundial va ser un entrebanc per la indústria surera, sobretot el fet que va implicar el tancament dels mercats exteriors d'exportació. Cal recordar que una de les principals característiques de la mencionada indústria era el seu caràcter exportador. Tot

i això, Surós comenta que la situació prèvia ja no era bona, concretament l'any 1913 el sector es trobava en un mal moment. Per una banda, es vivia un enfrontament entre els productors de suro i els industrials suro-tapers. Els industrials defensaven la prohibició o la limitació, mitjançant aranzels, de l'exportació de la matèria primera, com a remei per lluitar contra la crisi del sector. Els productors del suro, però, al·legaven que aquest fet seria un perjudici per la producció de suro. Per altra banda, la indústria es trobava cada cop més limitada per la competència estrangera (Surós, 1991: 222).

Segons Santiago Hernández, la Primera Guerra Mundial va ser la causa determinant de l'inici de la crisi de la indústria suro-tapera (Hernandez, 1976:3). En el moment de començar la dita Guerra, la indústria es trobava en un moment de readaptació, era un període en el qual s'estava passant d'un tipus de producció semi-artesanal a un altre més mecanitzat, a més la competència estrangera era cada cop més eficaç (Surós, 1991: 223).

Pel que fa a la crisi de la indústria durant la Primera Guerra Mundial, cal esmentar els dos articles d'Alvarado "Crisi econòmica i social a Agullana durant la Primera Guerra Mundial" i "L'efecte de la Primera Guerra Mundial sobre la indústria surera: Cassà de la Selva 1914-1920".

Alvarado exposa que per la indústria suro-tapera, l'esclat del conflicte bèl·lic no comportà els mateixos beneficis que a altres sectors industrials. La causa fonamental va ser el col·lapse dels mercats dels Imperis centrals, principals clients dels taps empordanesos. Per posar un exemple, Alemanya i les diferents nacions integrades dins l'imperi austrohongarès adquirien la meitat de l'exportació de taps de suro.

Quan va acabar la Primera Guerra Mundial es pensava que el sector surer es recuperaria, ja que es restablirien les condicions anteriors a la guerra. Tal com afirma Surós, durant els anys 1919 i 1929 l'índex d'exportació de suro es va recuperar. De totes maneres, no va seguir així molt de temps, ja que la postguerra va determinar una greu crisi. Les causes de la crisi de postguerra es poden dividir en dos grups: les principals (problemàtiques amb la matèria primera, la passivitat dels industrials, l'aparició de succedanis del tap tradicional, etc.) i les secundàries (el transport, la comercialització, la política aranzelària, etc.) (Surós, 1991: 228).

La crisi no va acabar, ja que es va veure agreujada amb la Dictadura de Primo de Rivera (després d'una petita recuperació) i amb la República. Així doncs, la indústria suro-tapera va patir una crisi a inicis del segle XX de quasi vint anys. Com ja hem comentat hi varen participar molts factors, però sobretot, la seva dependència de l'exterior, la Primera Guerra Mundial, la competència de nous productors i la manca de reestructuració del sector varen arrelar a la llarga crisi (Surós: 1991: 230). Esmentant el terme que Alvarado utilitza per parlar d'Agullana després de la Primera Guerra Mundial, la indústria suro-tapera, “mai tornarà a ser el que era” (Alvarado, 2019: 293).

CONCLUSIONS

Des de la seva implantació a la península Ibèrica, en concret a les comarques gironines, la indústria surera va implantar-se com la base econòmica de molts municipis. Com ja hem vist, els indrets que van poder adoptar aquesta indústria van disposar d'una ràpida adaptació a aquesta. Utilitzant la reflexió d'Alvarado veiem com aquests municipis varen tenir unes característiques comunes: varen augmentar el nombre de població gràcies a la immigració causada per la indústria surera, ja que aquesta oferia moltes oportunitats i una especialització d'aquestes poblacions cap al món del suro, és a dir, a les poblacions que s'implantava es convertia en l'única activitat del sector secundari.

Una d'aquestes poblacions va ser Cassà de la Selva. D'aquest municipi era fill Jordi Nadal, historiador rellevant en quant als estudis de la Revolució Industrial a Espanya i Catalunya. Tot i tenir un enllaç amb la indústria surera, Nadal no troba manera d'integrar als seus estudis la dita indústria. Aquesta condició es va veure superada l'any 2010 quan conjuntament amb l'historiador Pere Sala publiquen l'obra *La contribució catalana al desenvolupament de la indústria surera portuguesa*. A causa d'aquesta publicació podem integrar a Jordi Nadal als estudis més actuals d'aquesta indústria tan significativa per ell.

Després de la realització del present treball puc afirmar que la indústria surera es compon d'unes característiques molt concretes que la diferencien de la resta. Aquestes característiques es podrien definir en les següents afirmacions: una indústria exportadora, una mecanització que arriba tard (però que quan arriba en revoluciona la producció), un domini de la petita i mitjana empresa i una concentració geogràfica.

Tot i haver escollit pel treball una divisió temàtica a partir d'àmbits més sectorials, m'he adonat que molts estudis no es divideixen d'aquesta manera, sinó que es centren en un espai geogràfic. Abunden els treballs de cas enfront dels treballs temàtics, els quals a partir d'una regió o municipi desenvolupen els aspectes que cal parlar i desglossar per dur a terme la investigació sobre la indústria del suro.

Un dels aspectes a remarcar és la manca de treballs o investigacions sobre la indústria surera en alguns àmbits més concrets. En els marcs més econòmics, com ara el comerç, la localització de la indústria o bé la mecanització d'aquesta, sí que trobem diverses referències

bibliogràfiques o estudis de cas. En canvi, quan ens endinsem en els aspectes més socials, com podria ser la jerarquitització del treball, les condicions dels obrers o els conflictes socials, trobem algunes limitacions.

De totes maneres, durant el transcurs del treball, s'ha observat com hi ha hagut un canvi en els últims anys. Autors com Rosa Ros o Joaquim Alvarado que en els seus primers treballs sobre la indústria remarquen la manca d'estudis en alguns aspectes, acaben intentant omplir aquests buits. Els mateixos autors que exposen les mancances del sector, són en molts casos els que acaben contribuint a omplir-los, obrint noves vies d'investigació adreçades a complementar aquests àmbits. En aquest cas, serien els àmbits més socials.

Així doncs, són forces els investigadors que han dedicat part de la seva trajectòria a estudiar la indústria surera. Pel que fa al meu treball destacaria l'obra de Rosa Ros, Joaquim Alvarado, Pere Sala, Santiago Zapata i Francisco Manuel Parejo. De totes maneres, cal destacar l'obra clàssica de l'any 1953 de Santiago Medir que tot i no ser una obra actual encara és vigent. Els investigadors continuen partint d'aquesta obra a l'hora de començar les seves investigacions.

Pel que fa a l'estructura del treball m'agradaria destacar el tractament que s'ha fet de la dona. A l'apartat "La gent i el suro" m'he centrat molt més en el treball femení que en altres aspectes que podrien haver sigut igual d'interessants. Veig la necessitat de remarcar un tema ben interessant però alhora oblidat. El treball femení a la indústria surera era present abans de la mecanització d'aquesta, però, va tenir molt més impacte després. Aquest aspecte és mencionat en la majoria de treballs, però he trobat a faltar un estudi que ho exposi en primer pla. D'aquesta manera he cregut convenient crear un sol apartat on destaqui. Només cal fixar-nos en el nom dels investigadors que apareixen en aquest treball. La majoria dels autors mencionats són homes, en l'excepció de Rosa Ros i Amèlia Blanco.

En una propera investigació sobre el sector, seria interessant que es tractessin temes com l'actualitat d'aquesta indústria. Endinsar-se en les dificultats que varen tenir les poblacions a l'hora de refer la seva economia i canviar o adaptar-se a una nova economia sense la seva activitat principal. És a dir, de quina manera va afectar les poblacions l'ocàs de la indústria surera.

Per últim, cal mencionar que la indústria surera sempre serà un distintiu de les comarques gironines, la seva influència va arrelar en moltes poblacions, avui en dia encara trobem mostres d'aquests efectes en la societat. Tot i que actualment encara queden molts buits per omplir sobre la història d'aquesta indústria a la península Ibèrica, comptem amb una base molt arrelada per poder seguir investigant en un futur i acabar amb aquestes mancances.

ANNEX DE FOTOGRAFIES²⁷

AMLLA. Col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut.
Grup de llescadors, amb un ganivet de llescar. Quan les pannes de suro s'havien bullit i toscat, es llescaven, fent-ne tires de la mida dels taps que es volia elaborar amb un ganivet de llescar.

AMLLA. Fons l'Abans. Autor desconegut. Anys aproximats 1849-1900
Retrat d'uns tapers al pati de la fàbrica de Francesc Coris. Partint del carrac el taper amb el ganivet de taper arrodonia la peça. Començava per la banda de millor qualitat, on hi introduïa el ganivet i anava tallant fins deixar el tap amb la característica forma cilíndrica.

²⁷ La informació de les fotografies està extreta de la descripció feta per l'Arxiu Municipal de Llagostera i la informació del programa de mà del museu de Can Caciques.

AMLLA. Col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut.

Pesada de les rusques després de la pelada de suro de l'empresa de Fernando Roqueta (Can Raül). La pela o la lleva del suro es feia a l'estiu. Les colles de peladors anaven manades per un capatàs, que dirigia l'operació i triava els suros que havien de pelar. Els *burricaires* traginaven les pannes de suro fins el carregador, des d'on es traslladaven amb carro o camió al lloc on s'emmagatzemaven, apilades en estibes o rusquers.

AMLLA. Col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: Antoni Garcia Asensio. Anys aproximats 1904-1910. Retrat de les treballadores de la fàbrica de Can Coris fent taps amb màquines de garlopa.

AMLLA. Fons l'Abans. Autor desconegut. Any 1896.
Retrat del personal de la fàbrica de taps de suro de Josep Coris.

AMLLA. Fons L'abans. Autor desconegut. Anys aproximats 1900-1910.
Retrat dels treballadors de la fàbrica de suro de Joaquim Coris Codolar al pati de la fàbrica.

AMLLA. Col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut. Any 1926. Retrat dels treballadors de la fàbrica de taps de Benaset i Sanmiquel.

AMLLA. Fons Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut. Any aproximat 1980-1990. Dona treballant a l'interior d'una fàbrica de suro amb l'anomenada "ametralladora".

BIBLIOGRAFIA

- Alòs, LL. (2015). *Eines i Feines dels oficis*. Brau edicions.
- Alvarado, J. (2002). *El negoci del suro a l'Alt Empordà (segles .XVIII-XIX)*. Palafrugell, Museu del suro.
- Alvarado, J. (2002). Crisi econòmica i social a Agullana durant la Primera Guerra Mundial. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35, 279-98
- Alvarado, J. (2004). *Suro, carracs i taps. Llagostera, 1753-1934*. Ajuntament de Llagostera.
- Alvarado, J. (2011). Exportacions de suro i taps des de l'Alt Empordà (1861-1900). *Annals de l'Institut d'Estudis empordanesos*, 379-389.
- Alvarado, J., i Parejo, F.M. (2016). *Indústria i comerç del suro: Els Torrellas de Tossa (1879-1923)*. Quadern d'Estudis Tossencs, 13.
- Alvarado, J. (2019). L'efecte de la Primera Guerra Mundial sobre la indústria surera: Cassà de la Selva, 1914-1920. Dins *Les guerres i els seus efectes*. Cassà de la Selva, segles XIV-XX. 97-108. Ajuntament de Cassà de la Selva.
- Blanco, A., Parejo, F.M., Lopes, J.C., i Rangel J.F. (2016). Cambios en la localización de la industria corchera mundial. Una perspectiva històrica. *Revista de Estudios Regionales*, 106, 55-78.
- Espadalé, J. (2008). El cas de la indústria suro-tapera. *Revista de Girona*, 161, 84-91.
- García, G. (2011). *Mujeres corcheras*. Euronatura.
- Hernández, S. (1976). La indústria surera al Baix Empordà. Aspectes d'una crisi (1914-1923).
- Hernández, S. (1987). *El món del Suro*. Quaderns de la Revista de Girona, 9. Diputació de Girona.

Hernández, S. (2002). *Palafrugell i el suro: Feina i gent dels inicis de la indústria a la postguerra*. Quaderns de Palafrugell. Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona.

Jimenez Blanco, J.C. (2013). Un siglo sin innovación en la saca de corcho. *Revista de agricultura e historia rural*, 61, 79-114.

Madoz, P. (1846-1850). *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. 16 tomos. Madrid, Establecimiento tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti.

Maluquer, J. (2019). La Revolució Industrial a Catalunya (1832-1935). *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 125-179.

Medir, R. (1953). *Historia del gremio Corchero*. Editorial Alhambra.

Nadal, J. (1975). *El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913*. Ariel.

Nadal, J., i Maluquer de Motes, J. (1985). *Catalunya, la fàbrica d'Espanya: un segle d'industrialització catalana: 1833-1936*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Nadal, J., Sudrià, C., i Carreras, A. (1987). *La economia espanyola en el siglo XX. Una perspectiva històrica*. Ariel.

Nadal, J. (1994). *La cara oculta de la industrialización española: la modernización de los sectores no líderes, siglos XIX y XX*. Alianza Editorial.

Nadal, J., Benaul, J. M., i Sudrià, C. (2003). *Atlas de la industrialización de España (1750-2000)*. Fundación BBVA/BBVA Foundation.

Nadal, J., i Sala, P. (2010). *La contribució catalana al desenvolupament de la indústria surera portuguesa*. Generalitat de Catalunya.

Nadal, J., i Berenguer, J. M. (Eds.). (2012). *Atles de la industrialització de Catalunya: 1750-2010*. Vicens Vives.

Parejo, F.M. (2006). Cambios en el negocio mundial Corchero: un análisis a largo plazo de las exportaciones españolas (1849-2000). *Historia agrària: Revista de agricultura e historia rural*, 39, 241-267

Parejo, F.M (2009). *El negocio de exportación corchera en España y Portugal durante el siglo XX: cambios e intervención pública*. (Tesi doctoral). Universidad de Extremadura. Extremadura.

Parejo, F.M. (2010). *El negocio del corcho en España durante el siglo XX*. Madrid, Banco de España.

Ros, R. (2003). La comercialización de productos corcheros a inicios del siglo XIX: el ejemplo de la empresa Arxer, Hijo y Cía (1817-1820). *Revista de Historia Industrial. Economía y Empresa*, 1(24), 163-192.

Ros, R., i Alvarado, J. (2006). Treball i pluriactivitat al sector surer català, c.1750-1920. *Estudis d'història agrària*, 105-141.

Ros, R., i Sala, P. (2014). Redes comerciales y desarrollo industrial en la manufactura corchera catalana antes de 1914. El ejemplo de Genís y Cía. *Revista de Historia Industrial. Economía i Empresa*, 23(56), 49-80.

Ros, R. (2016). Rotación e irregularidad del trabajo en un distrito industrial exportador. La industria corchotaponera (1891-1910). *Investigaciones de Historia Económica*, 13, 96-107.

Ros, R. (2020). Trabajo femenino asalariado y ciclo de vida en la industria corchera catalana, c. 1860-1920. *Revista de Historia Industrial*, 80, 149-181.

Ros, R. (2020). Diferenciació econòmica, transmissió de l'ofici i acció col·lectiva. La manufactura tapera catalana (1750-1860). *Recerques*, 76, 93-123.

Sala, P. (1998). Obrador, industria i aranzels al districte surer català (1830-1930). *Recerques: historia, economia, cultura*, 109-136.

Surós, J. (1991). La llarga crisi de la indústria suro-tapera en el primer terç del segle XX. *Estudis del Baix Empordà*, 10, 217-230.

Zapata, S. (1996). Corcho extremeño y andaluz, tapones gerundenses. *Revista de Historia Industrial*, 37-68.

Zapata, S. (2002). Del suro a la cortiça. El ascenso de Portugal a primera potencia corchera del mundo. *Revista de Historia Industrial. Economía y Empresa*, 22, 109-140.